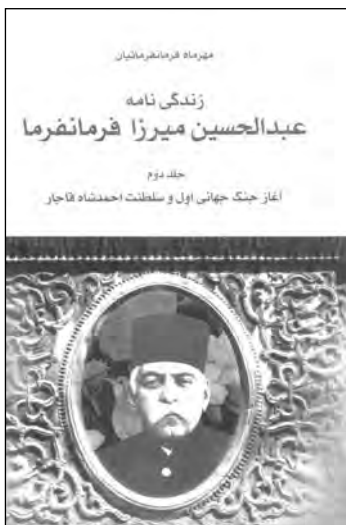
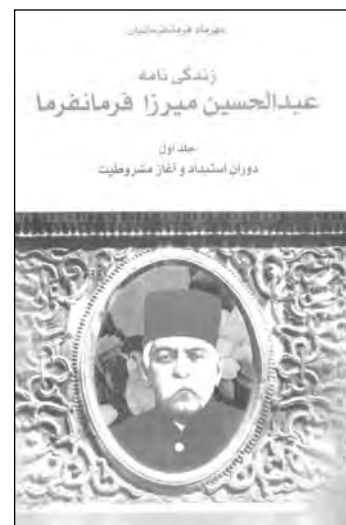

عبدالحسین میرزا فرمانفرما

○ مجتبی تبریزیا

کتاب تازه

- زندگی نامه عبدالحسین میرزا فرمانفرما، ج ۲
- تألیف: مهرماه فرمانفرمایان
- ناشر: توس، تهران، چاپ اول، آذر ۱۳۸۲، دوره ۱۰۰۰۰ تومان، ج ۱: ۴۰۰ ص، ج ۲، ۳۸۴ ص
- شابک ج ۱: ۹۶۴-۳۱۵-۶۲۲-۲
- شابک ج ۲: ۹۶۴-۳۱۵-۶۲۳-۰
- شابک دوره: ۹۶۴-۳۱۵-۶۲۴-۹

نویسنده جلد اول را با اشاره‌ای به اوضاع اقتصادی، سیاسی و اجتماعی ایران عصر قاجار آغاز می‌کند، سپس به موقعیت ژئوپلیتیک ایران و روابط ایران با دول خارجه، به‌ویژه روسیه و انگلیس می‌پردازد. در فصل بعد خاندان فرمانفرما معرفی می‌شوند و در ادامه، شرح سوانح زندگی فرمانفرما از دوران جوانی که در کنار پدر، در دستگاه شاهزاده مظفرالدین میرزا، در تبریز مشغول شده، تا زمان انقلاب مشروطه را بازگو می‌کند. مباحث و مطالب این جلد که در بیست و نه فصل سازمان یافته از این قرارند:

ازدواج با دختر ولیعهد و دریافت لقب فرمانفرما؛ حکومت اول و دوم کرمان و اوضاع آن سامان؛ اصلاحات اقتصادی و نوآوری در صنعت قالی‌بافی کرمان؛ ترور و قتل ناصرالدین شاه، آغاز سلطنت مظفرالدین شاه؛ رقابت‌های سیاسی دربار؛ حکومت فارس؛ زندگی تبعیدی در عراق؛ بازگشت از عراق و حکومت کرمانشاه و سپس کرمان؛ مشروطیت و جنبش‌های سیاسی؛ دوره اول مجلس شورای ملی بعد از مشروطیت؛ تصویب قانون اساسی؛ حکومت آذربایجان؛ جنبش تبریز علیه استبداد؛ جنگ با عثمانیان؛ استعفای فرمانفرما از حکومت آذربایجان؛ استبداد صغیر؛ مبارزه مشروطه‌خواهان و پیروزی آنان؛ دوران مشروطیت؛ اوضاع ایران در آغاز سلطنت احمدشاه؛ وقایع آذربایجان و دخالت روس‌ها؛ فتنه سالارالدوله در غرب بر ضد مشروطیت؛ حکومت غرب.

در جلد دوم، حیات سیاسی عبدالحسین میرزا فرمانفرما، پس از مشروطه و از زمان جنگ جهانی اول تا پایان عمر او را شامل می‌شود. در این دوره او شاهد سقوط سلسله قاجار و تاسیس سلسله پهلوی بوده است.

مطالب جلد دوم از این قرارند: جنگ جهانی اول و اعلام بی‌طرفی ایران؛ فعالیت آلمانی‌ها در ایران؛ آشفتگی اوضاع کشور و مسئله مهاجرت؛ کابینه فرمانفرما؛ استعفای فرمانفرما از ریاست وزراء؛ وضع سیاسی جنوب ایران قبل از حکومت دوم فرمانفرما در فارس؛ حکومت دوم فارس؛ زندانیان سیاسی آلمانی در شیراز؛ جنبش مردم فارس علیه پلیس جنوب؛ ناراضی‌های مردم فارس از رفتار انگلیسی‌ها؛ درگیری قشقایی‌ها با پلیس جنوب؛ قحطی در فارس و مبارزه مردمی با آن؛ سیل و دیگر خطرات شیراز؛ کودتای سوم اسفند؛ رضاخان سردار سپه، رئیس‌الوزاری که شاه می‌شود.

در کتاب دوجلدی حاضر، زندگی‌نامه مفصل و مستند عبدالحسین میرزا فرمانفرما به قلم دخترش مهرماه فرمانفرمایان نگارش یافته است. فرمانفرما در خانواده‌ای اشرافی، از خاندان قاجار به دنیا آمد، مدت پنجاه سال در صحنه سیاست ایران فعالیت داشت، دوران پنج شاه را درک کرد، سال‌ها در تبعید به سر برده، با دو انقلاب بزرگ سروکار داشته، به زندان افکنده شده، تلخی انقراض خانواده سلطنتی خود را چشیده، پسر ارشدش - فیروز میرزا نصرت‌الدوله - را در راه سیاست از دست داده و در سن ۸۴ سالگی، وفات کرده است.

عبدالحسین میرزا فرمانفرما نوه عباس میرزا نایب‌السلطنه و پسر فیروز میرزا از بطن حاجیه خانم، دختر بهمین میرزا بهاء‌الدوله فرزند فتحعلی شاه در سال ۱۲۷۴ هـ. ق. به دنیا آمد. در مدرسه اتریشی که در حقیقت مدرسه نظام زمان ناصرالدین شاه بود، به تحصیل علوم و فنون نظامی پرداخت. بعد از فوت پدر با لقب نصرت‌الدوله مامور خدمت در دستگاه مظفرالدین میرزا ولیعهد در تبریز شد. در آنجا با عزت‌الدوله، دختر ولیعهد ازدواج کرد. مشاغل اداری و حکومتی وی؛ مسئولیت صندوق‌داری ولیعهد، ریاست قشون آذربایجان، حاکم کردستان (در سال ۱۳۱۱ لقب فرمانفرما گرفت) و بعدها به حکومت کرمان منصوب شد. در آغاز سلطنت مظفرالدین شاه به حکومت تهران منصوب شده و سپس وزیر جنگ و فرمانده کل قوا شد. سپس چند سال به حال تبعید در کشور عراق به سر برد، پس از بازگشت به حکومت کرمان و در آغاز مشروطیت وزیر عدلیه و پس از مقابله با عثمانی‌ها به حکومت آذربایجان انتخاب و پس از افتتاح مجلس دوم در کابینه سپهدار اعظم وزیر داخله و سپس وزیر جنگ و در سال ۱۳۳۹ هـ. ق. عازم کرمانشاه و به دفع و سرکوبی فتنه سالارالدوله پرداخت و سپس در افتتاح مجلس سوم در کابینه عین‌الدوله وزیر داخله و مدتی نیز مأمور تشکیل کابینه گردید و از آن پس به حکومت فارس و تا پایان جنگ جهانی اول در آن سمت باقی بود، در کودتای سیدضیاءالدین طباطبایی و رضاخان، همراه تعدادی از رجال زندانی و پس از سقوط سیدضیاءالدین آزاد شد وی تا به قدرت رسیدن رضاخان سردار سپه، گرچه با نفوذ و اقتدار زندگانی می‌کرد ولی دیگر هیچگاه مصدر شغل دولتی نگردید و وفاتش در ۱۳۱۸ ش. اتفاق افتاد.

در فصل‌های پایانی جلد دوم خاطراتی از زندگی خصوصی فرمانفرما، چگونگی توسعه خانواده و استقرار در تهران، آداب و رسوم اشرافی و خانوادگی، روابط فرمانفرما با همکاران و کارمندان و سال‌های پایانی عمر او آمده است. این بخش از زندگی‌نامه فرمانفرما با خاطرات زندگی شخصی نویسنده کتاب سخن درآمیخته و در واقع به دلیل حضور مؤلف در متن این بخش از زندگی‌نامه که تقریباً سال‌های پایانی فرمانفرما را شامل شده و مصادف با سالهای نوجوانی و جوانی مهرماه - نویسنده - بوده، بسیار جاندار و زنده‌تر است به گونه‌ای که با چند عکس و سند و نوشته مربوط به نویسنده کتاب پایان می‌پذیرد.

در پایان جلد دوم، پنج پیوست، ضمیمه شده است که عبارت‌اند از:

۱ - متن وقف‌نامه مؤسسه پاستور ایران.

۲ - روزشمار زندگی عبدالحسین میرزا فرمانفرما.

۳ - روزشمار زندگی فیروز میرزا نصرت‌الدوله، فرمانفرما (پدر عبدالحسین میرزا).

۴ - فهرست مستخدمین داخلی و ابواب جمعی محوطه باغ شاهزاده فرمانفرما که شبانه‌روز در آنجا ساکن بودند.

۵ - تصویر چند نمونه از وصیت‌نامه عبدالحسین میرزا فرمانفرما. هر دو جلد در پایان از نمایه اسامی برخوردارند. نویسنده کتاب، مهرماه فرمانفرمایان، چهارمین دختر فرمانفرما در سال ۱۲۹۴ ش. در تهران تولد یافت. از کودکی به

زبان فرانسه آشنا شد. به اخذ Brevet مدرسه ژاندارک و دیپلم مدرسه دارالمعاملات نائل آمد. در سال ۱۳۱۴ با محسن رئیس ازدواج کرد و در ماموریت‌های سیاسی شوهرش در آلمان، ممالک بالکان، عراق، انگلستان، فرانسه و هلند زندگی نمود. در لندن تصدیق English Pireficeuey Cambridge Examinations را در زبان انگلیسی دریافت کرد و در پاریس به اخذ دیپلم لور Louvre نائل گردید. در پاریس سخنرانی‌هایی در موزه گیمه راجع به زنان ایرانی و هنر ایران ایراد نمود. سپس در سال ۱۹۵۸ از طرف دولت فرانسه درجه des Leffre affieies de Larder derart et او هدیه شد. وی صاحب دو فرزند، یک دختر و یک پسر شد. پسرش را در تصادف اتومبیل به سال ۱۳۴۴ از دست داد و شوهرش در سال ۱۳۵۸ شمسی در تهران فوت کرد.

تلاش او در تالیف کتاب حاضر ستودنی است. به ویژه استفاده از اسناد خانوادگی و خاطرات شخصی بر درجه اعتبار و اهمیت کتاب افزوده است. کتاب از متنی روان و قابل قبول برخوردار است. اما با مطالعه کتاب نکاتی کلی به ذهن خواننده متبادر می‌گردد. مهمترین مسئله، نوع نگاه نویسنده به شخصیت و کارنامه فرمانفرما به عنوان پدری است که به مدت پنجاه سال فعالیت سیاسی مؤثری را در بالاترین مراتب اداری و سیاسی داشت. به نظر می‌رسد نویسنده نتوانسته است از تاثیر این پیوند میان خود با موضوع کتاب به دور بماند. او زندگی‌نامه پدرش را به رشته تحریر درآورده. کسی که یک شاهزاده قاجاری قدرتمند، صاحب نفوذ و ثروتمند و مقتدر بوده است. لذا بدیهی است که

تحت تاثیر شخصیت پدرش قرار داشته باشد. نسبت نویسنده به صاحب زندگی‌نامه و تعلقات شخصی او اگرچه مؤلف را با موضوع، چنان نزدیک ساخته که کمتر سراغ عیب‌جویی و انتقاد می‌رود، بلکه عمدتاً با نگاهی آمیخته به احترام و علاقه به آن می‌نگرد و این زاویه دید باعث می‌شود خواننده احساس کند نویسنده فقط از او تعریف می‌کند. اما از سوی دیگر به دلیل برخورداری نویسنده از یادمانده‌ها و مشاهدات شخصی و بهره‌گیری از اطلاعات نزدیکی که با فرمانفرما حشر و نشر داشتند، همچنین استفاده از اسناد و نوشته‌ها و مدارکی که در اختیار خانواده فرمانفرما بوده و نویسنده به آنها دسترسی داشته در مجموع ارزش کتاب را تا اندازه یک منبع اصلی و دست‌اول درباره فرمانفرما بالا می‌برد، گو اینکه اکثر مطالب کتاب حاصل مطالعه و تحقیق و تفحص نویسنده در منابع و متون عصر

قاجار است. به عبارت دیگر نویسنده، زندگی‌نامه فرمانفرما را از خلال منابع مختلف و متعدد عصر قاجار استخراج و تدوین کرده، اما در تکمیل و مستندسازی آن، از داشته‌های شخصی و خانوادگی

سود برده است.

مؤلف در آغاز کتاب تلاش می‌کند تصویری از شرایط اجتماعی، اقتصادی و سیاسی ایران عصر قاجار به دست دهد و بر این نکته پیش از هر چیز تاکید می‌کند که رجال آن دوره را باید در شرایط و محیط همان زمان مورد قضاوت قرار داد چرا که بسیاری از رفتارها و روابط آن زمان که امروزه ناپسند قلمداد می‌گردد و از آنها به زشتی نام برده می‌شود - مثل رشوه یا خرید و فروش مناصب و نظایر آن - در آن عصر رفتاری معمول و متداول بوده است.

اگرچه نویسنده از خانواده قاجار است و در مقام قضاوت دوران حکومت قاجارها ممکن است وابستگی‌های خانوادگی او را به جانبداری بکشاند و در تحلیل‌هایش تاثیر داشته باشد اما در عین حال سخن وی درباره تغییر زاویه نگاه به رجال قاجاری جای تأمل دارد و نمی‌توان این سخن منطقی را نشنیده گرفت. «هیچ چیز نارواتر از آن نیست که با مقیاس واحد، موقعیت‌های متفاوت سنجیده شود». به راستی اگر کارنامه بسیاری از رجال عصر قاجار، به‌ویژه عصر ناصری در شرایط زمان خودشان نگریسته شوند، بدون شک بسیاری از قضاوت‌های امروزه درباره ایشان تغییر خواهد کرد.

نویسنده تصریح می‌کند که سال‌ها مشغول مطالعه تاریخ قاجار بوده است. بدیهی است منابع او باید بسیار بوده باشند. از نقل‌قول‌ها و ارجاعات می‌توان گفت منابع او دو دسته بوده‌اند: یک دسته منابع تاریخی و تالیفات درباره تاریخ قاجار و دسته دوم اسناد، نامه‌ها، شنیده‌ها و خاطرات نویسنده.

ویژگی دیگر کتاب، برخورداری از عکس‌های متعدد و نفیس از فرمانفرما و بسیاری رجال معروف قاجار است که برخی از آنها برای نخستین بار به چاپ رسیده‌اند. کتاب با تصاویر نمونه‌هایی از اسناد نیز همراه است که بسیاری از آنها از ارزش تاریخی زیادی برخوردارند. در مجموع جلد اول دارای ۵۳ عکس و جلد دوم حاوی ۲۹ عکس است.

شایان ذکر است که این کتاب در سال ۱۳۷۷ برای نخستین بار به چاپ رسیده است. اینک چاپ مجدد آن با ویرایش مجدد و افزوده‌های بسیار منتشر شده است.

